

UMEÅ UNIVERSITET

Regeringskansliet
Landsbygds- och infrastrukturdepartementet
103 33 Stockholm
LI2023/03401

Yttrande över Remiss av delbetänkandet Jakt och fiske i renbetesland SOU 2023:46

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet har anmodat Umeå universitet att yttra sig över delbetänkandet Jakt och fiske i renbetesland SOU 2023:46. Rektor har fastställt yttrandet. I beredningen av yttrandet har Humanistisk fakultet (Vårdduo - Centrum för samisk forskning samt Institutionen för idé- och samhällsstudier) samt Teknisk- naturvetenskaplig fakultet (Institutionen för ekologi, miljö och geovetenskap) inbjudits att lämna synpunkter på delbetänkandet.

Sammanfattning

- Umeå universitet ställer sig bakom delbetänkandets förslag då att återge renskötarna kontrollen över att upplåta jakt och fiske skulle, jämfört med idag, bättre hänsyn tas till att även i Sverige uppfyller olika internationella konventioner som ger ursprungsbefolkningar rätten att bestämma över sina marker.
- Samebyarna möjlighet att ha kontroll över småviltjaktens påverkan på renskötseln skulle öka och blir mer funktionellt än att kontrollen går via mellanhanden Länsstyrelserna.
- De rättigheter det är fråga om i detta förslag, gäller mark som står under statens omedelbara disposition, inte privatägd mark. Att staten saknar lagfart på de flesta av dessa områden annat än genom avvitringsprocessen är en omständighet som behöver utredas.
- Universitetet vill påpeka att begreppsändringar och ordval i förslaget är av betydelse och blir ännu ett steg i osynliggörandet av den historiska utveckling som renskötselrätten idag är en del av.
- Umeå universitet ställer sig bakom de förslag till tillfälliga bestämmelser som presenteras i delbetänkandet. Tillfälliga bestämmelser inför slutbetänkandets lagförslag bör vila på det historiska rättsläget samt bör ha en bred inriktning där alla berörda aktörers inflytande i processen säkerställs.
- Umeå universitet anför att det finns goda skäl till att inte helt avfärda utan att arbeta vidare med det första alternativet som presenteras i delbetänkande, vilket också följer Girjasdomen. Inriktningen bör också ta sikte på att reda ut förhållandena och säkra rättigheter och rådigheter även för Jämtland/Dalarna-samebyarna, skogssamebyarna och koncessionssamebyarna, vilka i dagsläget inte har samma möjligheter som fjällsamebyarna.
- Slutsatser från Rådestit projektet bör tas hänsyn till i sakfrågan.
- Det som även bör beaktas och som inte tillräckligt framgår i remisstexten är att fråntagandet av samebyarnas rätt till bestämmande över småviltsjakt inom statens mark ovan odlingsgränsen.
- En viktig ytterligare aspekt, som inte tas upp i remisstexten, är att man genom att bättre värna samebyarnas beslutsrätt vad gäller småviltjakt på sin marker liksom övriga delar av samesamhället bevarar basen för en kultur som har bättre överlevnadsmöjligheter i den världssituation vi befinner oss.

UMEÅ UNIVERSITET

Övergripande synpunkter

Det kan inledningsvis sägas att temat för utredningen är i högsta grad komplext och omdebatterat också inom den akademiska sfären.

Girjasdomen, fastställd av Högsta domstolen, innebär att Girjas sameby har civilrättsligt skyddad rätt att upplåta jakt och fiske på statlig ägd mark ovan odlingsgränsen, bör även få komma att gälla övriga samebyar i Sverige för att tillgodose samebyarnas rådighet över markerna, är ett förslag som har lagts fram.

Girjasålet uppkom som följd av en ändring av upplåtelser i §3 rennäringsförordningen 1993 där staten tog sig en mer tvingande upplåtelserätt. Staten tog sig alltså utökade ”skyldigheter” (att upplåta jakt) gentemot allmänheten. Ytterligare konsekvenser uppstod då guidetvånget togs bort 2007 då det ansågs strida mot EU-regler, på bekostnad av samiskt självbestämmande och säkrad lokal kunskap. Att ge civilrättsligt skyddad rätt upplåta jakt och fiske på statlig ägd mark ovan odlingsgränsen för även övriga samebyar skulle i princip innebära att regeringsbeslutet från 1993 inte längre skulle gälla, utan att samebyarna i stället har full beslutanderätt över småviltjakten på statens marker ovan odlingsgränsen. Kommitténs historiska utredningar har också gjort bedömningen att starka skäl talar för att alla samebyar i Lappland har motsvarande rätt till upplåtelse av småviltsjakt och fiske som Girjas sameby (sid 545).

Det finns flera skäl för ett sådant beslut

- Genom att återge renskötarna kontrollen över att upplåta jakt och fiske skulle jämfört med nu gällande ordning, bättre hänsyn tas till att även i Sverige uppfyller olika internationella konventioner som ger ursprungsbefolkningar rätten att bestämma över sina marker. FN har vid upprepade tillfällen kritiserat Sverige för den behandling som samerna utsätts för. I olika rapporter har Sverige kritiserats av FN och även andra internationella organisationer för behandlingen av ursprungsbefolkningen (United Nations 2024). Exempelvis undertecknade Norge år 1990 ILO konventionen 169, vilket Sverige ännu inte gjort. I det internationella perspektivet framstår således den nuvarande behandlingen av svensk ursprungsbefolkning som relativt problematisk. Om samerna skulle ges rätten till bestämmelse över jakt och fiske skulle andra ännu icke erkända ursprungsbefolkningar som t.ex. Kvänerna få ökade möjligheter till detta i en framtid, när även dessa blir erkända som ursprungsbefolkning. Här kan man t.ex. jämföra med Chile, som har 11 erkända ursprungsbefolkningar.
- Samebyarna möjlighet att ha kontroll över småviltjakten påverkan på renskötseln skulle öka. I dagsläget ombesörjer Länsstyrelserna kontrollen av småviltjakten i fjällen, hur stort jakttrycket på småviltet ska få vara, s.k. bag limits, det finns möjligheter för Länsstyrelser att avlysa jakt inom för renskötseln känsliga områden, etc. Men det kan knappast bli lika funktionellt att gå via mellanhanden Länsstyrelserna jämfört med att som renskötare ha full egen kontroll över småviltjakten på sina renskötselområden.

Värt att notera är att de rättigheter det är fråga om i detta förslag, gäller mark som står under statens omedelbara disposition, inte privatägd mark. Däremot kan mark (exv. ströängar), som vid avvittringen uppfattades blivit ett hemman fråntaget, ge upphov till tvistemål eftersom markerna genom avvittringen blivit statlig mark (sådana fall finns historiskt, för ett exempel se Stenman 1983, 159–162). Dock kan den marken också ingått i ett lappskatteländ vars innehavare inte hade någon möjlighet att föra sin talan vid avvittringen. En jakt- eller fiskerätt är en form av egendom. Jakträtt kan, men behöver inte, sitta ihop med markägande. Och viktigt i sammanhanget: Jakt och fiske ingår inte i allemansrätten.

Att staten saknar lagfart på de flesta av dessa områden annat än genom avvittringsprocessen är en omständighet som behöver utredas – det skulle egentligen ha föregått all ny reglering. Under avvittringsprocessen kom många sakägare att exkluderas, exempelvis blev inte samer som hade skatteländ inkluderade såsom innehavare av ett skatteländ, utan i bästa fall såsom renskötare, dessutom gavs många inte möjlighet att delta i processen på lika villkor på grund av språksvårigheter (talare av samiska, meänkieli, finska) och bristande läskunnighet. Det är felaktigt som kommittén

UMEÅ UNIVERSITET

skriver (SOU 2023:46, 155) att odlingsgränsen beslutades slutgiltigt 1867, närmast som en isolerad process. Beslutet om att odlingsgränsen skulle dras upp fattades 1867 och en provisorisk gräns började diskuteras 1868–69. Den provisoriska gränsen blev klar 1871 men arbetet slutfördes i samband med avvitrningen (från 1873) och var slutgiltigt avgjord och fastställd 1890 (se bl.a. Stenman 1983, 66, 283, bilaga 12 där samernas/renskötarens förslag till sträckning ofta går långt mer österut än jordbrukares och myndigheters förslag).

De vars rättigheter och livsvillkor som denna gräns egentligen var till för blev alltså i hög grad förbigångna av andra(s) intressen. Det visar återigen hur staten i sin ”kodifiering” av redan befintliga samiska rättigheter, har inskränkt dessa rättigheter successivt, samt devalverat och omdefinierat dem till privilegier – något som staten gett samerna. Renbeteslagarna från slutet av 1800- och början av 1900-talet omtalar året runt områden för renskötelsen som ”områden som blifvit till lapparnas uteslutande begagnande anvisade”. I 1971 års lag kallas dessa marker i stället för ”sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och renbetesfjällen”.

Kommittén anför att:

Den ändrade beskrivningen av områdena avsåg inte att innebära någon ändring i sak, vilket tydliggjordes i en övergångsbestämmelse till lagen. Inte heller reglerna om jakt och fiske innebar någon väsentlig förändring jämfört med tidigare lagar.” (SOU 2023:46, 158)

Här vill universitetet påpeka att begreppsändringar och ordval är av betydelse och blir ännu ett steg i osynliggörandet av den historiska utveckling som renskötelsen idag är en del av.

I vissa delar av Västerbottens läns fjällområden var historiskt de gamla lappska skatteländorna i bruk in på 1900-talet (Lundmark 2006, 134). I SOU 1922:10 om lappska skatteländorna finns utdrag från upplåtelsen av lappska skatteländan Gajdockdalen/Gajdockfjell i Vilhelmina socken (Holmbäck 1922, 88–89). Det är den kända samiska opinionsbildaren Elsa Laulas mors arveland som uppläts 1897 ”under villkor att annans möjligen egande bättre rätt derigenom icke förnärmas samt intill dess om dispositionen av samma renbetesland annorlunda kan blifva förordnad”. Historikern Lennart Lundmark (2006, 144) har noterat att staten i sin begrepps användning successivt har glidit över från att benämna lappska skatteländorna som med äldre rätt och äganderätt överensstämmande skatteländor, till det till individuella eller kopplade rättigheter relativa begreppet renbetesland.

Många samer utanför samebyarna har på grund av skatteländorna stark anknytning till platser inom det område som berörs vilket gör att lokala samförståndslösningar är viktiga. På sidan 536 skrivs

Det sagda utesluter inte att det kan finnas enskilda jägare eller fiskare, såväl samer utanför samebyarna som andra, vars förfäder har upparbetat en fiske- eller jakträtt genom urminnes hävd. Det är dock i ett sådant fall inte fråga om någon rätt till så vidsträckta områden som i samebyarnas fall, det vill säga inte all jakt och allt fiske i hela fjällområden. (SOU 2023:46, 536)

Vidare påpekas i delbetänkandet att oavsett om det kan finnas enskilda med upparbetad hävd i det område som kommittén har utrett, bedömer kommittén att de förslag som läggs fram, liksom dem som redovisas i bilaga 3, inte får betydelse för dessa personers rätt. Kommitténs förslag får inte heller betydelse för sådana personer som redan i dag har fastställda jakt- eller fiskerättigheter på statlig mark, exempelvis enligt avvitringsbeslut. Sådana rättigheter som har gällt i relationen till staten kan inte upphöra eller förändras genom kommitténs förslag. Detta visar att kommittén har tagit hänsyn till övriga som kan ha rättigheter i området.

Synpunkter över tillfälliga bestämmelser

Umeå universitet ställer sig bakom de förslag till tillfälliga bestämmelser som presenteras i delbetänkandet

Delbetänkandets förslag är tillfälliga bestämmelser i väntan på en permanent reglering av upplåtelsebestämmelserna i rennäringslagen. Under den tiden föreslås staten fortsätta upplåta småviltsjakt och fiske på mark som står under statens omedelbara disposition (15.3), så länge inte

UMEÅ UNIVERSITET

domslut som säger annorlunda fått laga kraft (15.4). Det är en rimlig tillfällig lösning inför slutbetänkandets lagförslag som bör vila på det historiska rättsläget samt kommitténs bedömningar av resultaten från de fortsatta utredningarna, som bör ha en bred inriktning där alla berörda aktörers inflytande i processen säkerställs. Bland annat borde även 1926 års vattenlag (SFS 1926:322) för Västerbottens län genomlysas (se SOU 2023, 695).

Mot bakgrund av hur lag och praxis har förändrats gällande upplåtelse till nackdel för renskötelsen, bör den tillfälliga bestämmelsen ha den föreslagna skrivningen om att upplåtelse får ske med endast ringa olägenhet för renskötelsen (15.5). Det bör också vara samebyns motpart som ska bevisa att endast ringa olägenhet för renskötelsen uppstår vid upplåtelse.

Synpunkter över skiss på reglering för upplåtelse av småviltjakt och fiske på berörd mark (bilaga 3)

Umeå universitet anför att det finns goda skäl till att inte helt avfärda utan att arbeta vidare med det första alternativet som presenteras vilket följer Girjasdomen.

Målet med bestämmelserna bör vara att tillgodose samebyarnas rådighet över markerna (och på så vis undvika fler rättsprocesser som Girjas) och samtidigt inte frånta samer och andra som kan ha urminneshävd till områden och platser som ligger på det som kallas "statens marker". Här krävs möjligen en fortsatt utredningsprocess som har påbörjats domstolsvägen, nu senast med Talma samebys stämning av staten. Domstolsprocesser är dock resurskrävande och ett ekonomiskt risktagande för alla parter.

Inriktningen bör ta sikte på att reda ut förhållandena och säkra rättigheter och rådigheter även för Jämtland/Dalarna-samebyarna, skogssamebyarna och koncessionssamebyarna, vilka i dagsläget inte har samma möjligheter som fjällsamebyarna. Statliga bolaget Sveaskogs marker ska utredas (SOU 2023, 414), och frågor bör då ställas kring: att bolaget har avyttrat renbetesmarker där (åtminstone) en delad rådighet kan/bör föreligga; hur har dessa marker kommit i ett statligt bolags ägo – alltså en utredning kring avvittringen i skogslandet och kring bolagets handhavande över tid av dessa marker.

Det komplexa är att skapa enhetlighet i rättigheter som har olika historisk kontinuitet och där staten har begått allvarliga inskränkningar i lokala gruppers självbestämmande. Universitetet vill lyfta det lärerika och inspirerande forskningsbaserade exempel som kommer från Arjeplogs kommun där samebyarna och lokala intressenter har gått samman i ett projekt för att skapa en förvaltningsmodell - Rådestit, vilket betyder att rådgöra på pitesamiska. Historien ser inte likadan ut över hela renskötselområdet men om kommittén arbetar vidare med en kombination av lokal samförvaltning med utgångspunkt i samebyns rådighet, vore det möjligen en jämkning av bilaga 3:s första och tredje alternativ. I sin slutrapport föreslår projektet Rådestit:

att Renmarkskommitténs i sitt slutbetänkande föreslår att samebyarna är de som har rätt att fatta beslut om upplåtelse på mark ovan odlingsgränsen och att detta förslag genomförs. Samebyarna kan då välja att upplåta skötelsen till samverkansföreningen och bolaget. Ett tredje alternativ är att Renmarkskommitténs förslag i första delbetänkandet om lokal förening genomförs genom ändringar i dagens rennäringslag, och som öppnar upp för lokala förvaltningslösningar enligt avtal med länsstyrelsen för de samebyar som tillsammans med andra lokala aktörer vill gå den vägen. Ett fjärde alternativ är att samebyarna går till domstol för att få rätten till småviltjakten och fisket klarlagd, och sedan överlåter sin bestämmanderätt till den lokala föreningen (s. 25).

Slutsatser från Rådestit rapporten bör tas hänsyn till i sakfrågan. Historien ser inte likadan ut över hela renskötselområdet men om kommittén arbetar vidare med en kombination av lokal samförvaltning med utgångspunkt i samebyns rådighet, vore det möjligen en jämkning av Rådestit bilaga 3:s första och tredje alternativ.

Eftersom Rådestits slutrapport inte kunde bedöma vilket alternativ som ligger närmast för att förverkliga sin förvaltningsmodell, borde Renmarkskommittén utreda och diskutera detta vidare.

UMEÅ UNIVERSITET

Synpunkter med fokus på det arkeologiska innehållet

Utredningen har en sund inställning till resultat från arkeologiska undersökningar och tolkning av dessa resultat. Den ger en bra genomgång av den historiska debatten kring användandet av arkeologiska och historiska belägg för att upplysa om samernas närvaro innan 1500-talet. Utredningen belyser även svårigheter kring att diskutera etnicitet utifrån arkeologiska material, särskilt arkeologins möjlighet att bidra till debatten om etnicitet under forntiden (s. 446). Den påpekar att från en juridisk synpunkt är det inte nödvändigt att utreda "vem som kom först eller hur den samiska närvaron såg ut under forntiden...". Vi är positiva till uttalandet att "Innebörden är att den arkeologiska forskningen avseende fynd längre tillbaka, till exempel från forntida gravar, fångstgropar, pollenanalyser och liknande visserligen är intressanta att känna till, men inte har omedelbar betydelse för den rättsliga bedömningen." Detta anses som bra då dessa frågor kan vara nästan omöjliga att lösa vetenskapligt. Att "rättigheterna vilar i stället på en kontinuerlig närvaro och markanvändning fri från konkurrens under en bestämd tid" är dock inte okomplicerat då begreppen 'kontinuerlig' och 'fri från konkurrens' är väldigt svår att utreda vetenskapligt även under närmaste 500 år. Det råder alltid konkurrens om markanvändning, och så har det varit även under historiska tider. Både arkeologiska och historiska dateringsmetoder har ofta svårt att bevisa kontinuitet. Utredningen visar dock en sund och källkritisk inställning till historiskt skriftliga källor.

Övriga synpunkter

Det som även bör beaktas och som inte tillräckligt framgår i remisstexten är att fråntagandet av samebyarnas rätt till bestämmande över småviltsjakt inom statens mark ovan odlingsgränsen 1993, enbart utgör ett av många avbräck som det svenska samhället kommit att orsaka renskötelsen, vilket är en viktig kulturbärande för det samiska folket. Ett annat för renskötelsen ökande problem är den pågående omvandlingen av de äldre lavrika skogarna inom Sapmi till tallplantager. Sedan 1950-talet beräknades år 2016 att man då, genom överföring av naturskogar och semi - naturliga skogar till kalhyggen och sedan tall eller contortatall, plantage, i stora områden, omintetgjort det för renskötelsen kritiskt viktiga markbetet av lav under vintern, som fanns att tillgå innan år 1950. Skogsmark med mer än 50 procent markavtäckning hade minskat med ca 70 procent (Sandström, m.fl. 2016). Det handlar inte enbart om att den gamla lavrika skogen tagits bort utan att sedan få komma tillbaka, utan även om att år med dåliga snöförhållanden för vinterbetet får stort genomslag då hela trakter överförs till plantager och hyggen, med samma hårda skare - att därmed förödande skarbildning ofta slår över det homogent till hyggen och tall monokulturer omvandlade landskapet. Det var inte fallet i den tidigare varierade skogen, med ett i landskapet därmed mer varierat snötäcke (Horstkotte & Roturier, 2013). Därmed framtvings i allt högre grad en för renskötelsen problematisk och kostsam stödutfodring.

Genom den pågående klimatförändring med ökade risker för skarbildning som låser renbetet får man en kombinationseffekt med överföringen av den tidigare varierade skogen till ensartade landskapstäckande tallplantager. Vad gäller den särskilt på vårvintern för renarna viktiga hänglaven har även den kraftigt minskat de senaste decennierna genom skogsbrukets omvandling och industrialiseringen av den nordsvenska naturen (Dettki & Esse, 2003; Horskotte, Moen, Lämås, & Helle, 2011). Förutom industriskogsbrukets negativa inverkan på renskötelsen tillkommer effekter av vattenkraftsutbyggnader som dämt över renbetesmarker och genom de osäkrare isarna negativt påverkat renarnas ursprungliga vandringsleder. Dessutom pågår nu en ökad prospektering för gruvdrift inom Sapmi, som genom vägbyggen och andra störningar adderar till de problem för renskötelsen som plantageskogsbruket och andra intrång orsakar. Inom Jokkmokks kommun finns t.ex. planer på att anlägga en gruva i Gallok. Det ena bekymret adderar till det andra. Man kan därför inte se förlusten av beslutanderätten över småviltsjakten år 1993, som isolerad från det ökande massiva tryck som storsamhällets exploatering av naturen och dess olika resurser inom Sapmi innebär för Samesamhället. Här ligger ytterligare en anledning till att samerna bör återfå den beslutanderätten över småviltsjakten.

En ytterligare aspekt, som inte tas upp i remisstexten, är att man genom att bättre värna samebyarnas beslutsrätt vad gäller småviltsjakt på sin marker även bevarar basen för en kultur som har bättre överlevnadsmöjligheter i den världssituation vi befinner oss i, jämfört med den resiliens som den

UMEÅ UNIVERSITET

dominerande svenska industrikulturen besitter. Enligt Diaz, et al., (2019) återfinns t. ex. en relativt större andel bevarad biologisk mångfald i områden i världen där ursprungsbefolkningar har inflytande över markanvändningen. FN:s värnande om ursprungsbefolkningars rättigheter handlar i första hand om värnandet av kulturer som hotas av den framväxande västerländska kulturen som nu, utifrån flera vetenskapliga studier, närmar sig sin undergång. Samernas kultur, likasom många andra ursprungsbefolkningars kulturer i olika delar av världen, utgör därför en reserv vad gäller sättet att bruka vår planet. Spåren efter människan som bedriver renskötsel blir inte så stora och läker fortare jämfört med industrisamhällets spår, som det som t. ex. det svenska industriskogsbruket och gruvdriften medför. Synsättet att naturen har ett eget värde, s.k. icke antropocentrisk natursyn finns kvar inom samesamhället och utgör den helt avgörande grunden för långsiktigt fungerande mänskliga samhällen. Den nu dominerande industrikulturen, som i stora delar är antropocentrisk och som bygger på en ohållbar tillväxtmodell, kommer sannolikt inte att bli långvarig.

Yttrandet har fastställts av rektor Hans Adolfsson efter föredragning av akademisekreterare Daniel Andersson.

Hans Adolfsson
Rektor

Expedieras till
Humanistisk fakultet
Teknisk- naturvetenskaplig fakultet

Bilaga
Referenser

UMEÅ UNIVERSITET

Bilaga

Referenser

Armstrong MCay, D.I., Staal, A., Abrams, J.F., Winkelmann, R., Sakschewski, B., Loriani, S., Fetzer, J., Cornell, S.E., Rockström, J., Lenton, T.M. 2022. Exceeding 1,5 ° C global warming could trigger multiple climate tipping points. *Science* 377, No. 6611.

Dettki, H., & Esseen, P.-A. (2003). Modelling long-term effects of forest management on epiphytic lichens in northern Sweden. *Forest Ecology and Management*, 175, 223–238

Díaz, S. Settele, J., Brondízio E.S., Ngo, H.T., Guèze, M., Agard, J., Arneth, A., Balvanera, P., Brauman, K.A., Butchart, S.H.M., Chan, K.M.A., Garibaldi, L.A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S.M., Midgley, G.F., Miloslavich, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razzaque, J., Reyers, B., Roy Chowdhury, R., Shin, Y.J., Visseren-Hamakers, I.J., Willis, K.J., Zayas, C.N. (eds.). 2019. Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES secretariat, Bonn, Germany. IPBES 2019.
file:///C:/Users/sth00001/Downloads/ipbes_global_assessment_report_summary_for_policymakers.pdf

Elhacham, E., Ben-Uri, L., Grozovski, J., Bar-On, Y., Milo, R. 2020. Global human-made mass exceeds all living biomass. *Nature* 588: 442–444.

Holmbäck, Å. (1922) *SOU 1922:10 Om lappskattelanden och dess historiska utveckling*.
https://weburn.kb.se/metadata/804/SOU_8220804.htm

Horskotte, T., Moen, J., Lämås, T., & Helle, T. (2011). The legacy of logging— Estimating arboreal lichen occurrence in a boreal multiple-use landscape on a two century scale. *PloS ONE*, 6(12), e28779. doi: 10.1371/journal.pone.0028779

Horskotte, T., & Roturier, S. (2013). Does forest stand structure impact the dynamics of snow on winter grazing grounds of reindeer (*Rangifer t. tarandus*)? *Forest Ecology and Management*, 291, 162–171.

Lundmark, L. (2006) *Samernas skatteland*. Institutet för Rättshistorisk Forskning, Stockholm
<https://olinfoundation.com/rsk-8/>

Rådestit – att rådgöra, slutrapport med bilagor, Silvermuseet 2024 <https://silvermuseet.se/wp-content/uploads/2024/03/Rapport-R%C3%A1destit-2024-med-bilagor.pdf>

Reynolds, D.B. 1999. The mineral economy. How prices and costs can falsely signal decreasing Scarcity. *Ecological Economics* 31, Issue 1: 155-166.

UMEÅ UNIVERSITET

SFS 1926:322 Om rätten till vissa vatten i övre delen av Västerbottens län.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1926322-om-ratten-till-vissa-vatten-i-ovre_sfs-1926-322/

Sandström, P. Cory, N., Svensson, J. 2016. On the decline of ground lichen forests in the Swedish boreal landscape. Implications for reindeer husbandry and sustainable forestry management. *A Journal of the Human Environment* 45: 415-429.

Steffen, W., Rockström, J., Richardson, K., Lenton, T.M., Folke, C., Liverman, D., Summehayes, C.P., Barnosky, A.D., S.E., Cornell Crufix, M, Dongens, J.F., Fetzer, I., Lade, S.J., Scheffer, M., Winkelman, R., Shellnhuber, H.J. 2018. Trejectories of the Earth Systems in the Anthropocene. *PNAS*, vol. 115, no: 33: 8252-8259.

Stenman, L. (1983) *Avvittringen i Västerbottens läns lappmarker*, Uppsala universitet [Diss.]

United Nations 2024. Concluding observations on the seventh periodic report of Sweden. Economic and Social Council Distr. E/C.12/SWE/CO/7 <file:///C:/Users/sth00001/Downloads/G2404150.pdf>
Nedan två ytterligare texter som handlar om internationell kritik mot Sveriges behandling av samerna.
<https://www.svt.se/nyheter/sapmi/fn-rapportoren-chockad-over-sveriges-agerande>
<https://fn.se/aktuellt/varldshorisont/hur-staten-hanterat-samer-ar-fruktansvart-daligt/>